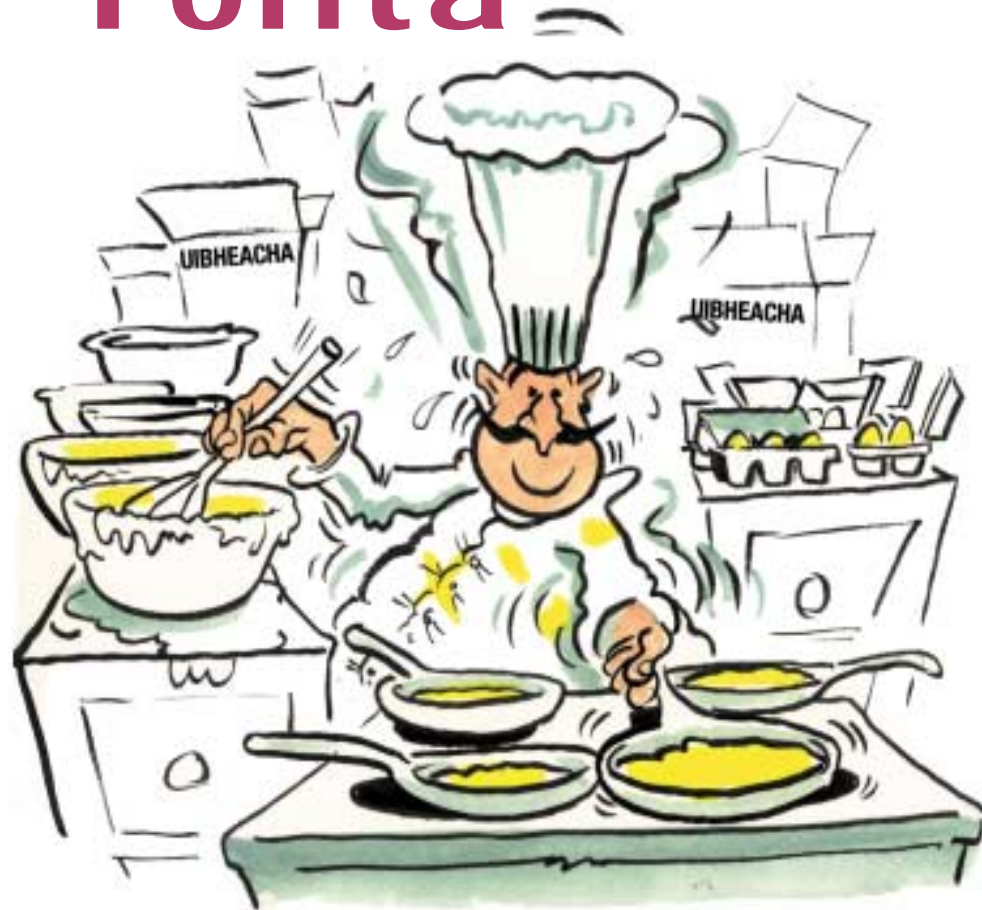

Fíricí Fóna

- Beireann an ostrais (ostrich) an ubh is mó ar domhan. Tá an ubh thart ar 18cm ar fad agus meán sí thart ar 1.7kg.
- Sna hIndia Thiar, beireann an dordán (hummingbird) an ubh is lú ar domhan. Tá an ubh thart ar 1cm ar fad agus meán sí níos lú ná 0.5g.
- Ní hiad na héin amháin a bheireann uibheacha. Beireann feithidí (insects), froganna, nathracha (snakes), crogail (crocodiles) agus éisc uibheacha freisin. Beireann feithidí na huibheacha is lú ar domhan.
- Is dócha gur ó na dineasáir a tháinig na huibheacha is mó riamh. Cá bhfios dúinn go mbíodh uibheacha ag dineasáir? Tháinig eolaithe ar iontaisí (fossils) dineasár agus iontaisí a neadacha!
- Is féidir le cearc thart ar 257 ubh a bhreith in aon bhliain amháin.
- Uaireanta, beireann cearc ubh le dhá bhuiocán inti. Bhí ubh chírce ann uair amháin le cúig bhuiocán inti!
- Is é an Meiriceánach Howard Helmer an duine is tapúla ar domhan chun uibheagáin (omelettes) a dhéanamh. Is féidir leis 427 uibheagán a dhéanamh taobh istigh de 30 nóiméad.
- Um Cháisc in Éirinn, itheann daoine os cionn milliún kilo seacláide.

Cén t-am é? Tá sé in am eitilt!

Freagraí ar cheistanna na seachtaine seo caite:

1020 - Eilmer	1939 - An chéad seirbhis rialta (regular) aerpoist
1783 - Na deartháireacha Montgolfier	1981 - 'Solar Challenge'
1903 - Na deartháireacha Wright	1987 - Richard Branson agus Per Lindstrand
1919 - Alcock agus Brown	2005 - Steve Fossett
1927 - Lindbergh	2006 - Yves Rossy
1932 - Amelia Earhart	
1933 - Wiley Post	
1936 - An chéad héileacaptar	

eureka

Foilsíonn an Irish Independent Eureka, i gcomhar leis an Ionad Oideachas Eolaíochta ag Coláiste Phádraig, Droim Conrach, BÁC 9, le tacaíocht ón gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

TAIGHDE & TÉACS:

Paula Kilfeather, Cliona Murphy & Janet Varley.

An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta

AISTRITHEOIR: Bairbre Ní Ógáin
EAGARTHÓIR: John Walshe
DEARADH: Smart Design
SCRÍOBH CHUGAINN: Debbie Brennan, Eureka, Irish Independent, 27-32 Sraid Thalbóid, BÁC 1.
LINE DO CHUSTAIMÉIRÍ: Fón 023 32879
CUIR RÍOMPHOST CHUIG: eureka@unison.independent.ie
 www.independent.ie/eureka

Buaiteoir 2005 - Gradam Domhanda an Léitheora Óig - Cumann Domhanda na Nuachtán (WAN)

Irish Independent Forlíonadh Eolaíochta do Scoileanna

Vibheacha um Cháisc

Uibheacha gleoilte na Cásca

Táimid leath bealaigh tríd an Earrach agus ní fada uainn anois an Cháisc. Tá na siopaí lán le bronntanais Chásca. Is í an ubh Chásca an bronntanas is coitianta. Bíonn seacláid sna huibheacha Cásca de ghnáth ach uaireanta feicfidh tú uibheacha déanta as mílseáin eile, as adhmaid agus as porceallán (porcelain / china) maisithe. Fadó, thosaigh daoine an nós seo – thug siad uibheacha mar bhronntanas ag an am seo den bhliain chun an tEarrach agus tús na beatha a cheiliúradh. Tagann na héin bheaga amach as na huibheacha san Earrach, agus tagann ainmhithe eile agus plandaí ar an saol san Earrach freisin. Déan liosta de na cinn atá ar eolas agat.

Is dócha go bhfaca tú ubh chírce go minic. An bhfaca tú ubh éin eile riamh? Beireann gach sórt éin uibheacha. Bíonn blaosc (shell) cruá ar an taobh amuigh chun an t-éin beag a chosaint. Taobh istigh, bíonn buiocán (yolk) agus gealacán nó albaimín (egg white). Má fhorbraíonn an ubh go dtí sícín, úsáideann an sícín an buiocán mar áit chónaithe agus mar stór bia. Coinníonn an gealacán an sícín bog tais (moist) agus bíonn sé mar chúisín (cushion) ag cosaint an tsícín. Caithfidh an ubh bheith teolaí (warm) slán sábháilte ó chreachóirí (predators) nuair a bhíonn an sícín ag fás taobh istigh de. Suíonn éin ar a gcuid uibheacha chun iad a choinneáil teolaí. Coinníonn teas chorp na máthair nó an athair na huibheacha teolaí.

Uaireanta, tógann éin nead thuas go hard i gcrann nó ar leac aille (cliff ledge) sa chaoi nach féidir le creachóirí teacht orthu.

Má fhéachann tú suas ar chrainn in aice na scoile nó in aice do thí, b'fhéidir go bhfeicfidh tú neadacha thuas go hard sna géaga. Ná leag lámh riamh ar nead – b'fhéidir go ndéanfa damáiste do na huibheacha nó do na héiníní nó go gcuirfeá scanradh ar an máthair nó ar an athair. Ach is féidir féachaint ar nead má sheasann tú siar go maith uaidh – uaireanta feicfidh tú na héiní fhásta ag eitilt isteach chuige. B'fhéidir go bhfuil siad ag cóiriú (fixing) na neide, nó b'fhéidir go bhfuil an máthair ar gor (sitting on eggs), nó b'fhéidir go bhfuil na héiníní

tar éis teacht amach as na huibheacha agus go bhfuil na héiní fhásta ag tabhairt bia chucu.

Más féidir leat nead a fheiceáil i gcrann in aice na scoile nó in aice do thí, coinnigh dialann agus scríobh síos na rudaí a fheiceann tú ag tarlú sa nead go ceann cúpla mí. Iarr cabhair ar dhuine fásach chun na héin a aithint. Má choinníonn tú súil ghéar amach, seans go bhfeicfidh tú na héiníní ag foghlaim conas eitilt níos déanaí sa bhliain.

San eagrán seo d'Eureka, foghlaimíodh tú faoi uibheacha éin agus uibheacha Cásca. Ach bí cúramach – ná hith an iomarca seacláide!

Imleabhar 3, Eagrán 19
29ú Márta 2007

Gníomhaíocht

Déan suirbhé

An maith leat uibheacha a ithe? Is féidir uibheacha a chócaireacht ar bhealaí éagsúla. Cé acu bealach is fearr leatsa? Cad faoi do chairde? Déan an suirbhé seo sa rang.

TREORACHA:

- Déan liosta de na bealaí ar fad inar féidir uibheacha a chócaireacht. Tá cúpla bealach ann sa liosta thíos - cuir leo!
- Déan cairt (féach thíos) chun torthaí an tsuirbhé a thaispeáil. Ná déan dearmad 'Ni maith liom uibheacha' a chur isteach mar rogha!
- Tuar** cén sórt uibhe is mó a thaitneoidh le daoine agus cé acu bealach cócaireachta is lú a thaitneoidh le daoine?
- Iarr ar gach duine sa rang cén sórt uibhe is fearr leo. **Taispeáil** na torthaí.
- Déan **barra-chairt** chun na torthaí a thaispeáil.

BEALACH CÓCAIREACHTA NA HUIBHE	LÍON NA BPÁISTÍ A ROGHNAÍONN É
Uibh bhruite	
Uibh fhriochta	
Uibh scrofa (scrambled)	
Uibh scallta (poached)	
Ní maith liom uibheacha	

PLÉIGH:

- Cén bealach cócaireachta is mó a thaitin leis an rang?
- Cén bealach cócaireachta is lú a thaitin leis an rang?
- An raibh do thuairim gearr?

Gníomhaíocht

Draíocht Gheal

Foghlaimid tú sa gníomhaíocht seo conas an buiocán a scaradh ón ngealacán. Nuair a bhíonn sé seo déanta agat, abair le do chairde gur féidir leat an babhla a iompú bun os cionn agus nach dtitfidh an gealacán amach. Ní chreidfidh siad gur féidir leat é seo a dhéanamh. Léigh leat go bhfeicfidh tú conas an cleas seo a imirt.

BUNABHAIR:

- Uibh
- Spúnóg mhilseoige
- Babhla measctha
- Cupán
- Greadtóir (whisk)

AIRE: Ná blais d'uibh amh (raw). Nigh do chuid lámh tar éis duit uibh amh a láimhseáil.

TREORACHA:

- Bris blaosc na huibhe go cúramach agus lig don uibh titim isteach sa bhbabhla. Ná bris an buiocán.
- Scar an buiocán ón ngealacán - pioc suas an buiocán ar an spúnóg. Bí cúramach - beidh sé deacair é seo a dhéanamh. Cuir an buiocán isteach sa chupán agus fág ar leataobh é. Ní bheidh tú á úsáid sa chleas seo.
- Anois déan do chuid draíochta ar an ngealacán! Buail (beat) an gealacán leis an ngeadóir. Athróidh an gealacán.
- Breathnaigh** cad a tharlaíonn don ngealacán - tabhair faoi deara an t-athrú a thagann ar chuma an ngealacán agus mar a mhothaíonn sé.
- Lean ort ag bualadh an ngealacán ar feadh 5 nóiméad nó mar sin. Faoin am sin, ba cheart go mbeadh an gealacán cosúil le cur na dtonn, an-bhán ar fad agus righin (stiff). Bí cinnte nach bhfuil aon chuid de leacht (liquid) an ngealacán fós i mbun an bhbabhla.
- Anois, iompáigh an babhla bun os cionn. Eureka! Ní thitfidh an gealacán amach!

PLÉIGH:

An gceapann tú gur féidir leat an gealacán a athrú siar arís go leacht, mar a bhí sé nuair a bhris tú an uibh? Conas a d'fhéadfá é seo a thriail?

Ag déanamh uibheacha Cásca

Gníomhaíocht

Déan ubh sheacláide

Is féidir uibheacha sheacláide a cheannach sna siopaí ó cheann ceann na bliana, agus go mórmhór um Cháisc. Ach cén fáth nach ndéanfá do cheann féin? Ba dheas an smaoineamh é ubh sheacláide a rinne tú féin a thabhairt mar bhronntanas do dhuine éigin. (Nó d'fhéadfá í a choinneáil duit féin!) Foghlaimid tú faoi sholaid (solids) agus faoi leachtanna sa gníomhaíocht seo freisin.

1. Fill an scragall thart ar an ubh chruabhruite

2. Múnla leathuibhe

3. Ag leá na sheacláide

4. Seacláid sna múnlaí

BUNABHAIR:

- Barra sheacláide 100g
- 2 phiosa scragall chistíne (15cm x 15cm)
- Uibh chruabhruite chirse
- 3 chupán
- Babhla mór
- Cruiscin
- Taespúnóg
- Uisce te ón mbuacaire
- Uaineadóir (más mian leat)
- Cuisneoir (más mian leat)

AIRE: Bí cúramach leis an uisce ón mbuacaire te. Iarr ar dhuine fásta an ubh a chruabhruith duit.

TREORACHA:

- Déan dhá mhúnla (mould) don dá leath den ubh. Tóg cearnóg de scragall cistine. Fill (wrap) é timpeall ar leath d'uibh chruabhruite. Beidh imeall (edge) an scragail ag gobadh amach mórtimpeall na huibhe (féach pictiúr 1).
- Déan an scragall réidh (smooth) ar an ubh chun múnla deas leathuibhe a dhéanamh.
- Bain an scragall den ubh go cúramach (féach pictiúr 2). Déan múnla eile leathuibhe ar an mbealach céanna.
- Cuir na múnlaí go cúramach ar bharr dhá chupán.
- Bris an tseacláid sholadach (solid) i gcearnógai agus cuir i gcupán eile í.
- Cuir an cupán seo i mbabhla.
- Go cúramach, cuir uisce te ón mbuacaire isteach sa bhbabhla go dtí go mbíonn sé leath bealaigh aníos an cupán. Ná lig don uisce doirteadh isteach ar an tseacláid.
- Breathnaigh** agus corraigh (stir) an tseacláid le taespúnóg fhad is atá sí ag leá (melting) (féach pictiúr 3).
- Nuair a bheidh an tseacláid ar fad leáite ina leacht, cuir isteach sa dá mhúnla i leis an spúnóg, go dtí go mbeidh na múnlaí lán (féach pictiúr 4).
- Fág an tseacláid ar leataobh sa chuisneoir nó in áit éigin eile fuar go n-éiríonn sí crua soladach arís. Conas a bheidh a thíos agat go bhfuil sí soladach?
- Anois caithfidh tú an dá leath a chur le chéile.
- Téigh (heat) an taespúnóg i gcupán uisce the. Duimil (rub) í ar thaobh réidh (flat) d'uibh amháin. Leáfaidh an tseacláid beagán agus beidh sí greamaitheach (sticky).
- Brúigh an dá thaobh den ubh le chéile agus fág í go mbeidh an tseacláid ina solad arís.
- Bain an scragall den ubh nó fág sa scragall i má ta tú a thabhairt mar bhronntanas.

PLÉIGH:

- Cá fhad a thóg sé ar an tseacláid leá?
- Cá fhad a thóg sé ar an tseacláid athrú ar ais ina solad?
- An tseacláid í go fóill tar éis í a théamh (heat) agus a fhuarú (cool), nó an ábhar nua í? Cá bhfios duit?
- Cé na hábhair eile ar féidir a athrú ó sholad go leacht agus ar ais go solad?

Cúram na n-uibheacha

Piongainí impireacha óga

B'eireann éin uibheacha agus suíonn siad ar na huibheacha chun iad a choinneáil teolaí nuair a bhíonn na deacrachtaí a bhíonn ag éin Antartaice! Bíonn cónaí ar **phiongainí impireacha** (emperor penguins) in Antartaice agus bíonn sé deacair orthu a gcuid uibh a choinneáil teolaí. Ní bhíonn aon rud le fáil acu chun nead a dhéanamh - bheadh oighear rófhuar róchrúa. Mar sin, nuair a bheireann an mháthair ubh, tugann sí don athair í agus coinneáil seisean an ubh ar a chuid cos! Ní bhíonn an ubh i dteagmháil (in contact) leis an oighear fuar agus bíonn sí istigh faoi bhog bhog chlúmhach (feathery) an athair. Is mar seo a choinníonn sé teolaí í. Níl tada eile le déanamh aige ansin ach fanacht go foighneach ar feadh 65 lá, nó mar sin, go dtagann an piongain beag amach as an ubh. I rith an ama sin, seasann na háithreacha ar fad le chéile i gciorcal chun iad féin agus na huibheacha a choinneáil te. Cad a bhíonn ar siúl ag na máithreacha ag an am céanna? Bíonn siadsan ag taisteal na mílte agus na mílte ar ais chuig an bhfarraige chun bia a fháil don phiongain beag nuair a thiocfaidh sí amach as an ubh.

Buail bob ar do mhúinteoir!

Bíonn sé deacair bob a bhuail ar mhúinteoirí mar is beag rud nach mbíonn ar eolas ag múinteoir. Ach seo dhá cheist duit le cur ar do mhúinteoir. B'fhéidir go mbeidh sé nó sí in ann an freagra ceart a oibriú amach ar an gcéad cheist ach ní dócha go mbeidh freagra na dara ceiste ag múinteoir ar bith!

Ceist a hAon: Cén fáth ar maith le daoine uibheacha?

Freagra: Mar bíonn 'craic' ag baint leo!

Anois, seo í an cheist chrua:

Ceist a Dó: Cé acu a tháinig ar an saol ar dtús - an sicin nó an ubh?

Má deir do mhúinteoir gur tháinig an sicin ar dtús, iarr air nó uirthi cá as ar tháinig an sicin? Nach gcaithfidh an sicin leacht as ubh?

Má deir do mhúinteoir gur tháinig an ubh ar dtús, iarr air nó uirthi cá as ar tháinig an ubh? Nach gcaithfidh sicin ubh a bhreith?

